

MORITZ SCHLICK,¹ VIEDENSKÝ SCIENTIZMUS A NOVÁ FILOZOFIA

FRANTIŠEK MIHINA, Katedra filozofie FF PU, Prešov, SR

MIHINA, F.: Moritz Schlick, the Vienna Scientism, and New Philosophy
FILOZOFIA 71, 2016, No. 8, pp. 680-695

Moritz Schlick, the founder and leader of the Vienna Circle, occupies a position of importance in the history of modern philosophy. Our article is dedicated to memory of the thinker, who tragically died after a plot on him inside the Vienna University in June 1936. Schlick's enduring contribution to the world philosophy is the fount of logical positivism. He was well prepared to give a new impetus to the philosophical questing of the future of philosophy. This paper offers a description of the foundations of Schlick's philosophy.

Keywords: M. Schlick – Logical positivism – Logic – Mathematics – Natural sciences and the method of philosophy – Turn and reconstruction of philosophy – Metaphysics and ways of its criticism

„V našich časoch prežívame definitívny obrat vo filozofii a sme objektívne oprávnení považovať neplodný spor systémov za skončený; prítomnosť už disponuje prostriedkami, ktoré robia každý takýto spor zbytočným“ (Schlick 1968, 211).

Ak chceme hovoriť o budúcnosti filozofie, najlepšie bude začať nezaujatým pohľadom na jej minulosť. Štúdium jej dejín je „azda najstrhujúcejším záujmom pre každého, kto dychtí po pochopení civilizácie a kultúry ľudskej rasy“ (Schlick 2006, 63). Sprievodným znakom vývinu filozofických systémov je však ich nadmerná *pluralita* – práve s ňou je najčastejšie spájaný deprimujúci pocit ľudí, ktorí sa k filozofii utiekajú. Pozorný čitateľ je tak pri štúdiu dejín filozofie *vyrušovaný* pocitmi, ktorým sa nedokáže ubrániť. Vznikajú vtedy, keď si položí naliehavú otázku: „Aká je pravda obsiahnutá

---

¹ V tomto roku si pripomíname 80. výročie tragického skonu Moritza Schlicka. Jeho mimoriadna intelektuálna aktivita v oblasti fyziky, filozofie a metodológie prírodných vied bola prerušená násilne a tragicky 22. júna roku 1936 na schodoch Viedenskej univerzity. Podľahol zraneniu po výstrele zo zbrane, ktorú držal v ruke jeden z bývalých študentov univerzity. Absurdnosť tohto činu je možné pochopiť len na základe absurdnosti situácie, ktorá v Európe v tridsiatych rokoch minulého storočia nastala. Podľa slov na pamätnej doske pripomínajúcej túto tragickú udalosť, umiestnenej v hlavnej budove Viedenskej univerzity, ju charakterizovali rasová nenávisť, neznášanlivosť a otrávená intelektuálna klíma. Motívom zlovestného činu však neboli Schlickove názory – bol ním jeho pôvod. Naša štúdia je venovaná jeho pamiatke.

v týchto systémoch“ (Schlick 2006, 63)? Zistí, že minulosť filozofie predstavuje pestrú mozaiku názorov v podobe množstva systémov a širokej ponuky možností, z ktorých si možný záujemca o jej názory vyberá. Ponúkala a aj dnes má k dispozícii rôzne odpovede na zväčša dôležité otázky. Ak si ale môžeme vybrať v podstate *každú* z neraz protikladných odpovedí, stojíme pred problémom ich hodnoty a platnosti. Ak je možné *všetko*, čo je potom naozaj správne, pravdivé, skutočné? A je tento stav *nutný*? „Bude tento zmätok ... pretrvávajúť aj v budúcnosti“ (Schlick 2006, 63)? Možno áno, no nie nevyhnutne! Náprava však nenastane sama od seba, filozofii je potrebné pomôcť!

Moritz Schlick

Uvedený stav si uvedomovali najlepšie filozofi sami – a neboli s ním spokojní. Tento druh *nespokojnosti* je historicky najčastejším motívom úsilia o jej zmenu. Ako však potrebnú zmenu uskutočniť? Vysokú frekvenciu výskytu mali a majú návrhy, ktoré v sebe obsahujú apel na *scientizáciu* filozofie. Učíme sa žiť v súvislostiach vedeckej kultúry. Môže byť filozofia mimo nich? A je scientizácia filozofie *správnou* odpoveďou? S určitosťou to povedať nevieme. Aj sama scientizácia môže byť chápaná rôzne, možností selekcie je nemálo a je potrebné stanoviť jej kritériá. Náprava situácie sa tak javí ako neľahká, ba takmer nemožná. Napriek tomu sa pokusy o ňu neustále objavujú. Jedným z nich je spôsob, ktorý ponúkli filozofujúci vedci či filozofi so silnou vedeckou erudíciou, ktorí sa sústredili okolo Moritza Schlicka.

Viedenský scientizmus ako cesta k novej filozofii. Na sklonku tretieho decénia uplynulého storočia bol vo Viedni z iniciatívy viacerých pracovníkov jej univerzity vyda-

ný významný dokument. *Manifest*, ako ho označovali jeho autori, ohlasoval zrod nového vedeckého poňatia sveta. Nešlo o súbor niekoľkých téz, ktoré by vyjadrovali podstatu nového vedeckého názoru na svet. Bol zverejnený po zrelej úvahe a v hlbokom presvedčení o potrebe rozšíriť platnosť zmien, ktoré sa odohrávali vo vede, aj na oblasť filozofie. Vo vede boli celkom zjavné, hlboké a presvedčivé, vo filozofii mali zatiaľ len podobu náznakov a impulzov, ktoré čakali na systematické spracovanie. Práve to chápali M. Schlick a jeho stúpenci (nielen vo Viedni) ako svoju naliehavú úlohu. Ako je možné filozofii pomôcť, keď niet pochybností o tom, že pomoc potrebuje? Veda, ktorá sa zrodila v lone filozofie a pod jej ochrannými krídlami, dospela do štádia, keď bola sama schopná starej dáme pomôcť – v synergickej symbióze ju zbaviť neduhov tradicionalizmu a konzervativizmu. Východiskom mala byť orientácia na jazyk a stanovenie podmienok určenia zmyslu ľubovoľných výrokov skôr, než sa vôbec začnú riešiť filozofické problémy. Pri takomto pohľade sa ukázalo, že problémy vlastne nejestvujú, prísne vzaté, v podobe, v akej sú formulované, nenadobúdajú zmysel. Platnosť kantovských syntetických súdov *a priori*, teda presvedčenia, že nezávisle od skúsenosti a mimo nej, aktivitami rozumu, silou myslenia a podobne je možné rozširovať naše poznanie, ale aj platnosť pokantovských modelov ontológie a metafyziky – to všetko podľa autorov *Manifestu* patrí nenávratne minulosti.² V podaní jeho autorov filozofia objavuje novú metódu, slabne a ustupuje ideál univerza, ktorý generovala tradičná ontológia či metafyzika, stráca sa ideál vedca, ktorý pozná *absolútnu pravdu*. Nastala doba hlbokých zmien, čas zastaviť nemožno – ani vo vede, ani vo filozofii! Nový vedecký svetový názor sa opiera o *istoty* iného druhu – pozná len vety, ktoré, ak myslíme na ich pôvod, samy majú skúsenostný charakter, alebo sú na takéto vety (podľa logických pravidiel transformácie) preložiteľné. Okrem nich pozná a uznáva už len analytické vety logiky a matematiky. Ak filozofia neobsahuje ani jedny, ani druhé, treba ju zmeniť!

Manifest ohlasoval koniec tradičnej filozofie, nezvestoval však koniec filozofie vôbec. Bol chápaný ako výzva – nie na odstránenie, ale na obrodu filozofie tým, že sa budeme usilovať porozumieť spôsobu, ako hovoríme, aby sme pochopili, čo hovoríme, resp. či vôbec niečo hovoríme, a odhaliť tak zdroje, ktoré vedú k nedorozumeniam. Vo filozofii ich bolo viac než dost – dnes i v minulosti. *Manifest* sa mal stať nástrojom svojrázneho *precitnutia* filozofie a filozofov zo sna o možnosti dokonalého, vyčerpávajúceho, transkúsenostného poznania. Tí, čo sformovali jeho text, boli vedci a súčasne filozofi. Ich manifestačný apel mal slúžiť ako *most* – most, ktorý by spájal dôveryhodnosť vied, najmä matematiky, logiky a vied o prírode, s filozofiou, ktorá by sa v novej podobe vrátila k vedám ako efektívnemu nástroju konštruovania ich metateórie. K vedám preto, lebo enormná akcelerácia ich vývinu vedie síce k stavu rozplývania po stáročia budovanej

---

² H. Reichenbach, ktorý patril k berlínskej, nie viedenskej skupine, chápal význam Kantových syntetických súdov *a priori* – doba sa však zmenila a s ňou aj názor na ich možnosť. „Kantova teória syntetického *a priori* vyzerala ako šťastné vysvetlenie zákonodarnej moci ľudského rozumu. Vedecké problémy však prešli radikálnym vývojom od Kantových čias. Odpoveďou na jeho otázku bolo úplné odstránenie syntetického *a priori*“ (Logický pozitivizmus 2006, 367).

vedeckej istoty, možno to však chápať aj ako jej vstup do *stavu dospelosti*. Čo sa v tom istom čase stalo s filozofiou, z lona ktorej veda vzišla? Na čom je možné budovať ich nový vzájomný vzťah? Postoj autorov *Manifestu* bol jasný a jednoznačný: „Nejestvuje nijaká filozofia ako podkladová alebo univerzálna veda vedľa alebo nad rôznymi oblasťami skúsenostných vied; nejestvuje nijaká cesta k vecnému poznaniu mimo cesty skúsenosti; nejestvuje nijaká ríša ideí, ktorá by stála nad alebo poza skúsenosť; napriek tomu zostáva práca *filozofických*... skúmaní v zmysle vedeckého svetového názoru dôležitá: logické vyjasnenie pojmov, viet a metód oslobodzuje od brzdiacich predsudkov“ (*Logický pozitivizmus* 2006, 24-25).

Pôvodný názov manifestu znel: *Wissenschaftliche Weltauffassung: Der Wiener Kreis* (*Vedecká koncepcia sveta: Viedenský krúžok*). Dokument uzrel svetlo sveta v auguste 1929, spájal sa s aktivitami *Spoločnosti Ernsta Macha* (1838 – 1916). Jeho autormi boli rakúsky matematik a filozof Hans Hahn (1879 – 1934), rakúsky filozof, sociológ a ekonóm Otto Neurath (1882 – 1945) a – azda najradikálnejší z nich – nemecký filozof a logik Rudolf Carnap (1891 – 1970). Stretli sa však na pôde Viedenskej univerzity, ktorá v tej dobe patrila k najprestížnejším nielen v Európe. *Manifest*³ jeho autori venovali svojmu kolegovi, fyzikovi a filozofovi Moritzovi Schlickovi (1882 – 1936). Nie náhodou – práve on inicioval formovanie filozofickej platformy, ktorú si osvojili členovia *Viedenského krúžku*.⁴ M. Schlick prišiel do Viedne z Kielu v roku 1922 – pozvanie prijal najmä preto, že jeho vedeckej orientácii vyhovovala atmosféra, ktorá sa historicky utvárala a ktorá je známa ako *viedenský scientizmus*. Jeho charakteristickou črtou bolo tematické prelínanie úvah o povahe formovania vedeckého obrazu skutočnosti, o tom, ako k nemu dospievajú prírodné vedy, predovšetkým fyzika na jednej strane a filozofia na strane druhej. V predstavách jeho tvorcov prevažovalo presvedčenie, že adjektívum *racionálny* je najlepšie predstaviť si ako *kritický* v zmysle dôsledného zdôvodnenia všetkých krokov, ktoré vedú k nejakému tvrdeniu – vo vede i vo filozofii. To, čo bolo *normou* vo vede, nemalo byť neprijateľné pre filozofiu, najmä nie pre tú *novú*, keďže *tradičná* filozofia v tomto zmysle zlyhala. Nastal čas, aby *neriešiteľné záhady*, ktoré vo filozofii či teológii

---

³ 15. – 16. septembra 1929 *Spoločnosť Ernsta Macha* spolu so *Spoločnosťou empirickej filozofie* v Berlíne zorganizovala vedeckú konferenciu, na ktorej sa diskutovalo o epistemológii exaktných vied. Konferencia sa uskutočnila v Prahe. V tej istej dobe sa tam konala aj konferencia *Nemeckej fyzikálnej spoločnosti a Nemeckej asociácie matematikov*. Po konzultácii predstaviteľov všetkých vedeckých spoločností bolo dohodnuté, že pod gesciou M. Schlicka budú najzaujímavejšie názory, blízke alebo zhodné so stanoviskami *schlickovcov*, publikované. Predstavujú doplnok *Manifestu*.

⁴ Krúžok bol nepočetný, mal 14 členov, medzi nimi bol napr. logik, matematik a filozof Kurt Gödel (1906 – 1978). Podľa K. R. Poppera išlo o *súkromný* seminár, účastníkov pozval Schlick (Popper 1990, 84). V *Krúžku* panovala všeobecná zhoda v názore, že v súdobej vede a filozofii najvýznamnejšími reprezentantmi nového vedeckého poňatia sveta boli A. Einstein, B. Russell a L. Wittgenstein. *Krúžok* nebol nijako prísne organizovaný, jeho členov spájala skôr rovnaká alebo podobná vedecká orientácia. Pôvodný názov *krúžku* mal znieť „Asociácia Ernsta Macha“, nakoniec sa však ustáli názov *Viedenský krúžok*.

majú vysokú frekvenciu výskytu, boli rekvafikované na problémy či otázky, ktorým chýba zmysel.

Iniciátorov *viedenského scientizmu* inšpiroval (ako sa nazdávali) *znepokojivý* nárast metafyzického a teologizujúceho myslenia, teda hľadanie explikačných matric vo sfére, kam sa veda ani kritické myslenie neodvažujú vstúpiť. Súčasne však nebolo možné nevidieť ani opozičný trend v podobe silnejúceho a čoraz vplyvnejšieho antimetafyzického a (ako sa vyjadrovali) osvietenského myslenia. Argument, že tézy metafyziky nie je možné racionálne preukázať, sa im zdal dostatočne silný ako východisko hľadania potrebných zmien. Na šírenie svojich názorov založili časopis *Erkenntnis – International Journal of Scientific Philosophy*⁵ (prvé číslo vyšlo v decembri 1930; časopis vychádza dodnes). Práve v prvom čísle bol publikovaný zásadný *programový* článok M. Schlicka *Obrat vo filozofii*.

Skromné označenie *krúžok* nevelmi korešpondovalo s iniciatívou, ktorá mala viesť k podstatným zmenám v predstavách o budúcich podobách filozofie. Budúcnosť filozofie môže spočívať iba v radikálnom odklone od jej vlastnej minulosti, a to rezignáciou na úsilie riešiť problémy, ktoré sú v skutočnosti neriešiteľné, či dokonca, videné novou optikou, vôbec nejstávajú. Ohlasovaným programom sa mal *lámať* jeden modus existencie filozofie a *nastolovať* modus nový. Apel vyzývajúci na zmeny mal skryté, ale silné pozadie – presvedčenie, že nič nie je dokonalé, ani filozofia, aj keď o tej si to mysleli predovšetkým filozofi sami – vždy jedni o tých druhých. Šlo o to, zbaviť sa starých *zlovykov*, ktoré niekedy nadobúdali až grotesknú podobu. Bolo treba vzdať sa starých myšlienok, neduhov, zjavných archaizmov a ilúzií či predsudkov a iniciovať formovanie *nového* chápania možností filozofie – nie až takého ambiciózneho, zato však zodpovedajúceho skutočným možnostiam.

Budúcu filozofiu chceli nasmerovať do nových prúdov moderného myslenia – v jej vlastnom záujme, ako sa nazdávali, v záujme jej zotrvania na čoraz *hustejšej* mape súčasného vedenia, a to popri vedách o prírode, logike a matematike, resp. popri vedách o človeku. Pozoruhodný rozvoj vedenia, prienik do sveta „veľmi veľkého“ ani vstup do sveta „veľmi malého“ nemôže nezanechať stopy na podobách filozofie. Nemalo ísť o transfer najnovších výsledkov vedy do filozofie, skôr o zmenu jej charakteru porovnateľnú s paradigmatickými zmenami, ktorými v poslednom storočí prechádzajú práve ostatné vedné odbory. Budúcnosťou filozofie nemôže byť ponor do vlastnej minulosti, aj keď je potrebný, ale ani jej premena síce nie na jednu z vied popri iných, ale premena na model vedou inšpirovaný. Ako má teda vyzeráť?

V čase, kedy sa „schlickovci“ zamýšľali nad východiskami a podobami zmien, o ktorých boli presvedčení, že musia byť vykonané, boli známe aj aktivity iných, rovnako vplyvných a rovnako nespokojných filozofov. Nebolo málo tých, ktorí ohlasovali koniec filozofie, no viac bolo tých, ktorí v jej budúcnosť verili a chceli jej pomôcť zmenami, potre-

---

⁵ Pôvodný názov bol *Annalen der Philosophie* (1919 – 1923), resp. *Annalen der Philosophie und philosophisches Kritik* (1924 – 1929). Je zrejmé, že časopis plnil funkciu teoretickej platformy nielen pre viedenských *nových* pozitivistov, ale aj pre členov a stúpencov berlínskej školy empirickej filozofie.

bu ktorých motivovali meniace sa horizonty aktuálneho vedenia. V tomto zmysle sa radia k rekonštruktérom, nie k likvidátorom filozofie. Súhlasili s konštatovaním Ch. S. Peircea, podľa ktorého sa „filozofia nachádza v žalostnom stave“ (Peirce 1960, vol. I, § 128). A spolu s ním verili, že sa dokáže pozdvihnúť a nadobudnúť novú, všeobecne uznávanú podobu. Myšlienkovú zhodu našli aj s I. Kantom, podľa ktorého tragický osud metafyziky, ako ju poznáme z minulosti, spočíva v tom, že predstavovala „celkom izolované špekulatívne poznávanie úplne povznesené nad skúsenostné poznávanie“ (Kant 1979, 42), čo nakoniec nevyhnutne predurčilo jej osud, ktorý nebol doteraz „natolko žičlivý, aby sa dostala na spoľahlivú cestu vedy“ (Kant 1979, 42), hoci je staršia ako ktorákoľvek z vied a nepochybne ich aj, nech by sa stalo čokoľvek, prežije. Nezhody medzi metafyzikmi, ich nekonečné spory a nedostatok sebareflexie – to všetko viedlo k tomu, že „jej postup bol zatiaľ len čírym tápaním, a čo je najhoršie, tápaním iba medzi pojmi“ (Kant 1979, 43).⁶ S týmto Kantovým názorom Schlick a jeho *krúžkoví* kolegovia súhlasili. Uvedomovali si, že konzervatívnosť filozofie, ktorá ju po stáročia sprevádza, spočíva najmä v tom, že je nedostatočne inovatívna, že sa nedokáže odpútať od enormnej závislosti a pripútanosti k tradičným problémom. Kladieme si rovnaké či podobné otázky ako starí Gréci. Čo je však potrebné na to, aby sme dospeli k *lepším* odpovediam? Úsilie zmeniť filozofiu sa stalo programom mnohých filozofov, nielen Schlicka a jeho skupiny.⁷

Hľadanie východísk demetafyzikácie filozofie. Pôvod metafyziky sa prinajmenšom podľa Aristotela spája s údivom prekvapenej mysle, a to nielen u starovekých gréckych filozofov. Zo zvláštnych dôvodov ju nachádzame všade, kde sa stretáme s mysliacim človekom, ktorý si uvedomuje svoju konečnosť. Neobjavil ju nijaký konkrétny mysliteľ, nachádzame ju v mýtoch, v bájach o stvorení sveta, v úvahách prostých ľudí a, samozrejme, vo filozofických myšlienkových sústavách. Ak hovoríme o jej minulosti, má svoje vrcholy i slabšie či vyslovene slabé miesta. Platón predstavuje jej vrchol, Aristoteles sa usiluje kriticky ju *prečistiť*. Podľa Boethia (475 – 525), znalca Platónovho a Aristotelovho odkazu, je filozofia *útechou*, metafyzika *kráľovnou vied*, a práve *kráľovnou vied* sa mala

---

⁶ Napriek tomu však ten istý Kant predsa len svoj kritický postoj zmierňuje, keď vyslovuje presvedčenie, ktoré si ako motto vybral K. R. Popper pre svoju „logiku vedeckého objavu“, totiž že koniec koncov „kedykoľvek po dlhú dobu zúrila vojna, osobitne vo filozofii, nikdy nešlo o slová, ale o veci“ (Popper 1997, XVI).

⁷ Veľmi silná a originálna bola početná skupina logikov a filozofov tzv. *Lvovsko-varšavskej školy* okolo filozofa a logika K. Twardowského (1866 – 1938), najmä J. Łukasiewicz, T. Kotarbinski, K. Ajdukiewicz – k ich najväčším zásluhám patrí vypracovanie analytického aparátu jazyka vedy, pokrok v modernej matematickej logike, vypracovanie koncepcie metateórie. Iniciovali a v skutočnosti prehĺbili sémantickú orientáciu novej filozofie. Nezaostávala ani *Berlínska škola empirickej filozofie* alebo tzv. *Berlínsky krúžok* okolo filozofa a fyzika Hansa Reichenbacha (1891 – 1953), kam patrili filozof vedy, logik a metodológ C. G. Hempel (1905 – 1997), matematik a letecký mechanik R. von Mises (1883 – 1953) či matematik D. Hilbert (1862 – 1943). V Anglicku (A. J. Ayer), v škandinávskych krajinách (E. Kaila, J. Joergensen, A. Petzäll), v Spojených štátoch amerických a inde vo svete si nová filozofia pomerne rýchlo našla nemalo stúpcov. A našli sa aj u nás – najvýznamnejším z nich bol Igor Hrušovský; priznať sa k nej mohli len nepriamo, svoje sympatie však neskrývali.

opäť stať aj v predstavách M. Schlicka o štrnásť storočí neskôr. V stredoveku sa jej darí mimoriadne dobre, na začiatku novoveku, najmä u renesančného Galilea (1564 – 1642), je už spájaná s vážnymi problémami – Galileo neútočí na ňu otvorene, na mieste metafyziky by rád videl skôr fyziku. O celej jej histórii však platí to, čo o nej a jej pôvode napísal I. Kant v *Predslove* k prvému vydaniu svojej *Kritiky čistého rozumu*.⁸

Väčšina filozofických koncepcií, prinajmenšom v pogrécskom období, má predchodcov – súzvuk myšlienok či spôsob nazerania spája daný postoj s výsledkami, ktoré boli dosiahnuté v minulosti, neraz naozaj dávnej. Výnimkou nie je ani Schlickova koncepcia logického empirizmu, ako ju označujú jej tvorcovia i stúpenci. Je pozoruhodné, ale celkom pochopiteľné, do akej miery bol logický pozitivizmus „určený alebo prinajmenšom naznačený Humom“ (Ryle 1959, 4). Ten chcel vo filozofii, presnejšie v knihách o metafyzike, *urobiť poriadok*, pod čím rozumel potrebu poriadne *vyzametať*. Uznával len dva druhy úvah, ktoré je možné akceptovať, ak myslíme na filozofiu: abstraktné úvahy o množstve alebo čísle, resp. skúsenostné úvahy o skutočných veciach a súcna. *Poriadok* v knižniciach ľahko urobíme, ak všetky knihy, ktoré neobsahujú výlučne tieto úvahy⁹ „hodíme do ohňa“ (Hume 1972, 224). V prenesenom zmysle Schlick a jeho viedenský spolupracovníci Huma počúvli – metafyziku odsunuli nie na okraj, ale *za* hranice svojho záujmu. Vo svojich úvahách prejavovali väčšie sympatie k mysleniu založenému na argumentácii, teda aristotelovskému, menej k poetickému štýlu platónskeho dedičstva. A v hľadaní novej metódy získavania hodnoverných poznatkov sa prikláňali skôr k F. Baconovi ako k R. Descartovi, aj keď si uvedomovali, že ich význam pre budúcu revolúciu vo vede je pravdepodobne preceňovaný.

Spomedzi súčasníkov sa Schlick a logickí empirici inšpirovali predovšetkým B. Russellom (1872 – 1970) a L. Wittgensteinom (1889 – 1951). „Cesty vychádzajú z *logiky*. Ich začiatok nejasne videl *Leibniz*, dôležité úseky v posledných desaťročiach odkryli *Gottlob Frege* a *Bertrand Russell*, k rozhodujúcemu obratu však ako prvý dospel *Ludwig Wittgenstein* v spise *Tractatus Logico-Philosophicus* z roku 1922“¹⁰ (Schlick 1968, 212). Posled-

---

⁸ „Ľudský rozum má zvláštny osud, pokiaľ ide o jeden druh jeho poznatkov: doliehajú naň totiž otázky, ktorých sa nemôže zbaviť, pretože presahujú všetky schopnosti ľudského rozumu“ (Kant 1979, 31). „Ľudský rozum v metafyzike prekračuje hranice svojich možností, no do ťažkostí, do ktorých sa tým dostáva, neupadá vlastnou vinou, protirečenia, ktoré je schopný vidieť, nedokáže vyriešiť, no ani ich *odhodiť*, zbaviť sa ich. Pohybuje sa po tenkom ľade, na celkom neistej pôde, upadá do ríše vízií, snov, strachu a nádeje a – do sporov. Bojisko týchto nekonečných sporov sa nazýva *metafyzika*“ (Kant 1979, 31).

⁹ Táto rada je posledným odstavcom Humovej knihy *Enquiry Concerning Human Understanding*, ktorá vyšla (v roku 1748) takmer dve storočia pred sformovaním platformy logického empirizmu. Jeho reprezentanti boli takmer rovnako radikálni, aj keď svoj výber toho, čo do filozofie nepatrí, upravili a zdôvodnili v odlišných argumentačných modeloch, v ktorých by sme Huma poľahky našli.

¹⁰ Schlick a členovia *Viedenského krúžku* však nemohli vedieť, že ich najsilnejšiu inšpiráciu, teda *Traktát*, sám jeho autor práve v roku zverejnenia *Manifestu* v istom zmysle spochybnil. V *Predslove* k *Filozofickým skúmaniam* (v januári 1945) sa priznáva k „ťažkým omylom, ktoré obsahovala jeho prvá kniha (*Traktát* – F. M.)“ (Wittgenstein 1979, 18), keď sa pred šestnástimi rokmi – v roku 1929, začal filozofiou opäť zaoberať. Vyjadril presvedčenie, že *staré myšlienky z Traktátu* by bolo dobré uverejniť spolu s *novými* zo *Skúmaní* a že by sa tak „dostali do správneho svetla iba v protiklade k jeho staršiemu

ni dvaja sú skutočnými *duchovnými otcami* nového hnutia. Silnú inšpiráciu, prirodzene, predstavoval aj Gottlob Frege (1848 – 1925), zakladateľ modernej symbolickej (matematickej) logiky – inšpirátor *logicizmu*¹¹ a *logicko-sémantickej* analýzy jazyka. Schlick ani logickí empirici si ho nemohli *nevšimnúť*. Naopak, vďaka mu za mnohé – R. Carnap bol jeho žiakom (zapísal si u neho kurz matematickej logiky). O vplyve B. Russella na Schlicka a jeho skupinu vo Viedni by bolo možné napísať samostatnú štúdiu. O to zaujímavejšie je pripomenúť si hodnotenie, ktoré sám B. Russell adresoval *filozofii logickej analýzy*. „Od čias Pythagora jestvovala opozícia medzi tými, ktorých myslenie bolo inšpirovaná najmä matematikou, a tými, ktorí boli viac ovplyvnení empirickými vedami. Platón, T. Akvinský, Spinoza a Kant patrili ku skupine, ktorú možno označiť ako matematickú; Demokritos, Aristoteles a empirici novoveku, počínajúc Lockom až po dnešok, patria do opačnej skupiny. V súčasnosti vznikla filozofická škola, ktorá sa usiluje... spojiť empirizmus so záujmom o deduktívne časti ľudského poznania. Ciele tejto školy sú menej efektívne ako u väčšiny filozofov minulosti, ale niektoré ich objavy sú rovnako významné ako objavy ľudí vedy“ (Russell 1974, 783). Len niektoré, teda nie všetky objavy, a nie všetkých ľudí vedy, ale najmä tých, ktorí sa ponárajú do sveta logiky, matematiky či prírodnej vedy, najmä fyziky. Leibniz (1646 – 1716) je pre Schlicka a jeho skupinu inšpiratívny najmä oživením staršej idey možného formovania *mathesis universalis*, hypotetickej univerzálnej vedy ako symbolu oveľa širšieho úsilia o jednotnú vedu. Hľadanie predpokladov jej formovania sa stáva regulatívnou ideou konštruktivistických aktivít M. Schlicka a jeho viedenských univerzitných kolegov. Aj časopis *Erkenntnis* chápali ako orgán formovania *zjednotenej vedy*.

Russellove inšpirácie vo vzťahu k formovaniu názorov Schlickovej školy boli dvojakého druhu – tie prvé boli spájané s ideami, ktoré sú obsiahnuté v monumentálnej práci *Principia Mathematica* (1910 – 1913; v spoluautorstve s A. N. Whiteheadom) a týkajú sa súvislostí medzi matematikou a jazykom, možnosti budovania vhodného jazyka, logickej analýzy, sémantických horizontov spôsobu, ako a čo veda hovorí. Sám Russell chápal toto spoločné dielo ako odkrývanie *logickej štruktúry sveta*, formalizovaný jazyk, ktorým bolo napísané, považoval za najvhodnejšiu, najprecíznejšiu možnú formu hovorenia o skutočnosti. Tie druhé sú inšpirované nielen Russellovými, Wittgensteinovými, ale historicky aj Kantovými názormi na možnosti filozofie a metafyziky vôbec. „Väčšina filozofov alebo aspoň ich veľká časť prehlasuje, že je vstave dokázať *a priori* metafyzickou úvahou také veci, ako sú základné náboženské dogmy, rozumnú podstatu vesmíru... Zdá sa mi, že poznanie vesmíru ako celku sa nedá dosiahnuť v rámci metafyziky a navrhované dôkazy... neobstoja pred kritickým skúmaním... pokus predpísať vesmíru pomocou *apriórnych* zásad sa zrútil“ (Russell 1992, 92, 96).

Aké poučenie by si z toho mala filozofia vyvodit'? Podľa Russella si logickí empiri-

---

spôsobu myslenia a na jeho pozadí“ (Wittgenstein 1979, 18).

¹¹„Logicizmus bol založený Fregem a rozvinutý Russellom a Whiteheadom. Jeho základnou tézou je téza, že matematika je odvetvím logiky“ (Carnap 1968, 142), aritmetika a čistá matematika sú iba „prolongáciou deduktívnej logiky“ (Russell 1974, 784).

ci, teda Schlick a jeho skupina, vybrali cestu, na ktorej niet miesta pre metafyziku, logickú analýzu pochopili ako hlavnú, a vlastne jedinou úlohu filozofie. Ľudský intelekt „nie je schopný dať konečné odpovede na mnohé, pre ľudstvo veľmi vážne otázky a uveriť v existenciu vyššieho druhu poznania, pomocou ktorého by sme boli schopní odhaľovať pravdy, ktoré sú pred vedou a intelektom skryté“ (Russell 1974, 789). K tragickému osudu metafyziky, tej dávnej i súčasnej, prispeli filozofi sami – neboli ochotní vzdať sa svojich najväčších neduhov: izolovaného špekulatívneho myslenia a neraz ostentatívneho dešpektu k skúsenostnému poznávaniu, čo nakoniec viedlo k jej vážnym ťažkostiam. Metafyzika možno nie, ale filozofia sa na *spoľahlivú cestu vedy* predsa len dostať môže – aspoň podľa Schlicka a jeho *krúžku*.

Nepochybne najintenzívnejší vplyv na formovania názorov Viedenského krúžku mal Ludwig Wittgenstein, a to najmä svojim revolučným dielom *Tractatus Logico-philosophicus*, jediným, ktoré mali Schlick a jeho kolegovia k dispozícii v dobe, keď sa rodil ich nový model novej filozofie, pretože vyšlo v roku 1921, teda niekoľko rokov predtým, ako vznikol *Wiener kreis*.¹² Bolo to však práve v dobe, keď v roku 1922 prichádza M. Schlick do Viedne, aby prevzal *Katedru prírodnej filozofie*, ktorej duch bol výrazným spôsobom určený predchádzajúcim pôsobením Ludwiga Boltzmannu a Ernsta Macha. Schlick sa s *Traktátom* oboznámil ihneď po jeho zverejnení a – ako sám viackrát priznáva, okamžite pochopil jeho prelomový význam pre filozofiu.¹³ Vzápätí iniciuje známe *štvrtkové večerné diskusie* pod gesciou spoločnosti, ktorú nazvali *Asociácia Ernsta Macha* – práve tá sa o niekoľko rokov neskôr zmenila na známejší *Viedenský krúžok*. V prvých troch rokoch diskutovali o základoch matematiky, inšpirovaní dielami Fregeho, Russella a Wittgensteina. No *Tractatus* bol diskutovaný najčastejšie, práve na jeho základe diskutéri pokročili v kryštalizácii svojich predstáv o charaktere budúcej filozofie – jej základnými črtami mali byť *antimetafyzický* a *proscientistický* postoj. Metafyziku vnímali skôr ako azda úctyhodný plod uplynulých čias, vo vtedajšej dobe však najmä ako reliktnivého a iluzórneho, epistemicky však nepodloženého poznania. Aj keď vplyv Wittgensteinovho *Traktátu* na členov krúžku okolo Schlicka bol zrejmy, osobné stretnutia boli

---

¹² K tomuto fundamentálnemu Wittgensteinovmu dielu sa viaže zaujímavá edičná história. V tejto súvislosti A. J. Ayer, renomovaný znalec vývinu logického empirizmu, píše: „Russell súhlasil s tým, že napíše predhovor k dielu, ktoré sa objavilo v roku 1921 pod názvom *Logisch-Philosophische Abhandlung* v poslednom čísle časopisu *Annalen der Philosophie*. Russellov predhovor bol vynechaný, pretože podľa Wittgensteina jeho nemecký preklad nemal eleganciu anglickej verzie, a navyše bol povrchný a plný nedorozumení. Súhlasil však s tým, aby bol publikovaný o rok neskôr v nasledujúcom vydaní a bol zaradený na záver v anglickom preklade C. K. Ogdena... Vydanie malo titul (ktorý navrhol asi G. E. Moore) *Tractatus Logico-Philosophicus*. Okrem krátkej eseje nazvanej *Some Remarks on Logical Form*, ktorá bola uverejnená v *Supplementary Proceedings of the Aristotelian Society*; bola to jediná Wittgensteinova práca publikovaná za jeho života“ (Ayer 1997, 140-141).

¹³ Sám sa považuje za človeka, ktorý *Traktát obdivuje* a v liste z roku 1924 Wittgensteinovi píše, že – pokiaľ ide o jeho spolupracovníkov, „existuje tu celý rad ľudí, ktorí sú presvedčení o dôležitosti a správnosti Vašich základných myšlienok a našim živým priáním je podieľať sa na šírení Vašich názorov“ (Monk 1990, 241).

v podstate neúspešné¹⁴ a boli (napr. pre Carnapa) skôr sklamaním.

Schlickov obrat vo filozofii. Inauguračný text, ktorý zdôvodňuje potreby dôslednej reorientácie filozofickej tradície sa objavil hneď v prvom čísle novozaloženého časopisu *Erkenntnis* v decembri 1930. Jeho autorom bol práve M. Schlick. Vychádzal z presvedčenia, že filozofia má oprávnené *hodnotu historickú*, s ňou sa spája úcta a uznanie. Čo však možno spochybniť, to je jej *vecná hodnota*, a to najmä vtedy, ak na ňu uplatníme epistemicke náročné kritériá – tak ako na každý iný druh ľudského vedenia. Práve filozofická tradícia v sebe obsahuje silné obranné reflexy, ktoré neraz bránia nezaujatému pohľadu. Schlick a ostatní logickí empirici verili, že disponujú dostatočnou argumentačnou silou, aby sa pokúsili situáciu zmeniť. Filozofii dávali významnú a trvalú šancu – nemali v úmysle ju kritikou eliminovať, aj keď jej historickým podobám nedôverovali. Usilovali sa poskytnúť jej nové *šaty*, tie však mali mať celkom odlišný strih.

Z čoho teda M. Schlick vo svojom inauguračnom texte vychádzal? Prvú, východiskovú úroveň by sme mohli označiť ako *kritickú* – kritickú k tomu, čím sa filozofia prezentovala v minulosti, ako zdôvodňovala svoje závery. V tomto zmysle uvedieme najdôležitejšie výhrady, ktoré na Schlicka adresuje filozofii. Je presvedčený, že vo svojom postoji nie je osamelý: „Medzi mysliteľmi práve najlepšie hlavy málokedy verili v neotrasiteľné, trvalé výsledky filozofie skorších čias, ba aj klasických vzorov“ (Schlick 1968, 211). Najvyššia miera nespokojnosti s filozofiou je medzi filozofmi samými, všetci jej *veľkí myslitelia* – napríklad Descartes, Spinoza, Kant, ak hovoríme len o posledných storočiach, „považovali radikálnu reformu filozofie za nevyhnutnú a sami sa o ňu pokúsili“ (Ayer 1968, 211). Kant bol presvedčený, že *ním a po ňom* sa filozofia dostáva na *bezpečnú cestu vedy*. A výsledok? Filozofii nezávisle a napriek Kantovi pokračujú v tom, čím žila filozofia pred Kantom, akoby sa ich jeho *Kritiky* netýkali. Rovnaký osud postihol Descarta, Bacona, Hegela, Jamesa... a mnohých iných, vlastne všetkých. „Nijaké pokusy skončovať s chaosom systémov a privodiť obrat v osude filozofie... nemožno brať vážne... filozofia sa nikdy nedopracuje k skutočnému problému“ (Schlick 1968, 212). Ako možno, ak je to vôbec, možné, zmeniť tento neutešený stav? Čo musí filozofia urobiť sama pre seba, aby *prežila*? Ak nemožno brať vážne ani jeden obrat v snahe zmeniť osud filozofie, prečo by práve Schlickov *obrat* mal byť považovaný za definitívny?

Predovšetkým je nutné nanovo premyslieť vzťah filozofie, resp. *novej* filozofie

---

¹⁴ Wittgenstein sa diskusií *krúžku* odmietol zúčastňovať, iba v lete roku 1927 sa zúčastňoval diskusií v skupine, ktorú tvorili Schlick, F. Waismann, R. Carnap a H. Feigl, všetko členovia *krúžku*, avšak Wittgenstein dával neustále najavo, že „nevyslovené posolstvo *Traktátu* je dôležitejšie ako samotný text“ (Monk 1990, 243). Čoskoro prekvapene pochopili, že „autor, ktorý napísal *Tractatus Logico-philosophicus* nie je oným pozitivistom, ktorého v ňom hľadali. Carnap k tomu dodáva: „Keď sme v krúžku čítali Wittgensteinovu knihu, mylne som vychádzal z toho, že sa k metafyzike stavia rovnako ako my“ (Monk 1990, 243). S počudovaním zistili, že Wittgenstein *Traktátu* je iný ako Wittgenstein v osobných diskusiách: „Pre pozitivistov sa jasnosť samozrejme spájala s vedeckou metódou. Preto bolo šokujúce, osobitne pre Carnapa, keď musel konštatovať, že autor knihy, v ktorej videli vzor filozofickej exaktnosti a jasnosti, bol svojím založením a metódou nanajvyšš nevedecký“ (Monk 1990, 244).

k vede a naopak! Schlick a jeho krúžok poznali aj tieto Russellove názory:¹⁵ „Môže veda prežiť, ak ju odlúčime od povier, ktoré živili jej detstvo? Indiferentnosť vedy k filozofii bola podmienená prekvapujúcimi vedeckými úspechmi...V celkom nedávnej dobe bola veda svojimi vlastnými problémami vedená k tomu, aby sa zaujímala o filozofiu“ (Russell 1993, 129). V *celkom nedávnej dobe* sa objavili Einsteinove objavy špeciálnej a všeobecnej teórie relativity (v r. 1905, resp. 1915), fyzikálne i filozofické kategórie priestoru a času si vyžadovali novú interpretáciu, veda a filozofia „nemôžu naďalej zachovávať ozbrojenú neutralitu, ale musia byť buď priateľmi, alebo nepriateľmi“ (Russell 1993, 129). Čím bližšie k súčasnosti, tým viac sa jedna *obzerá* po druhej. V ľudskom vedení sa dejú veci *nebývalé* – v astrofyzike, biológii, filozofickej i vedeckej antropológii, v teórii chaosu, v pochopení možných dôsledkov vstupu na úroveň *nanorozmerov*. Tradície sú silné, vo vede i vo filozofii, ak však bránia napredovaniu, treba ich vnímať iba ako tradície. „Nemôžu byť priateľmi, ak veda nemôže zložiť skúšku, pred ktorú ju filozofia musí stavať vzhľadom na jej predpoklady. Ak však nemôžu byť priateľmi, musia sa navzájom zničiť; už nie je možné, aby jedna z nich mohla byť sama pánom oblasti“ (Russell 1993, 129-130). Nároky tohto druhu sú však charakteristické pre filozofiu, nie pre vedu. Nástojčivosť filozofie v tomto zmysle viedla vedu k indiferentnosti, ba až k ostentatívnemu ignorovaniu filozofie. Takáto situácia nepomáha nikomu a škodí každému. Schlick a jeho „krúžkoví“ kolegovia boli nielen filozofmi, ale aj – a prinajmenšom v rovnakej miere – vedcami. Ich *proscientistický postoj* je tak výrazom dôvery k budúcnosti vedy, ktorá sa stáva *dospelou* v zmysle epistemicky relevantnej kritickej sebareflexie. Nie ako *ancilla scientiae*, ale ako jej regulatívne metodologické pozadie, ako výstražné zariadenie, ktoré ohlasuje poplach vždy, keď sa veda pustí do príliš odvážnych záverov, nezdôvodnených adekvátnym metodologickým inštrumentárium. V tomto spočíva úloha filozofie.

Ak chceme porozumieť tomu, čo Schlick presadzoval vo filozofii, musíme uviesť ťažiskové momenty jeho *vedeckej* erudície. Svoje pôsobenie vo Viedni začal na katedre, ktorú pred ním viedli E. Mach, profesor filozofie vedy (tento obor profesúry bol zriadený špeciálne pre neho) a L. Boltzmann (1844 – 1906, v hlbokej depresii sám ukončil svoj život), profesor matematickej fyziky. Obidvaja boli fyzikmi a súčasne filozofmi – Mach mal blízko k empiriokriticizmu, svoj vlastný model pozitivizmu odvodzoval z berkeleyovskej metafyziky; Boltzmann bol známy skôr ako kritik tradičnej filozofie optikou štandardov, ktoré sú bežné vo vede. Obidvaja zastávali akademické posty *filozofických profesúr*, prirodzene sa preto usilovali orientovať svoje úsilie do oblastí, ktoré sa neskôr stali určujúcimi pre Schlicka a *Wiener Kreis* – na epistemologické a logické problémy základov vedy, sémantické problémy a ich logické zdôvodnenie, na kritiku tradičnej filozofie optikou princípov úspešnejšej, epistemicky disciplinovanejšej prírodnej vedy. Schlick študoval fyziku na viacerých univerzitách (Heidelberg, Lausanne), svoje štúdium fyziky však

---

¹⁵ Publikované v roku 1926 v časopise *Dial* ako recenzia na dve významné práce z tejto oblasti: autorom práce *The Metaphysical Foundations of Modern Science* je E. A. Burt, autorom druhej, podľa Russella významnejšej práce *Science and the Modern World* je jeho učiteľ a priateľ, spoluautor ich monumentálnej práce *Principia Mathematica* A. N. Whitehead.

končí v Berlíne, a to u Maxa Plancka, pod vedením ktorého predložil aj dizertačnú prácu „Über die Reflexion des Lichts in einer inhomogenen Schicht“. Až neskôr, už ako privátny docent fyziky rozhoduje sa na univerzite v Zürichu študovať filozofiu. Habilituje prácou *Povaha pravdy v modernej logike*, ktorá vyšla o niečo neskôr, v roku 1910. Publikoval aj niekoľko článkov a štúdií z oblasti etiky, estetiky, avšak jeho teoretický záujem je už trvalo spojený s problémami epistemológie, filozofie, logiky a metodológie vedy. Publikoval aj rešpektované štúdie o špeciálnej teórii relativity, o čase a priestore v modernej fyzike a o potrebe ich filozofickej interpretácie. V dobe aktivít *Spoločnosti E. Macha* bol počas *štvrtkových* diskusií pripravený formulovať zásady a zdôvodnenia *obratu* vo filozofii. V čom teda ohlasovaný *obrat* spočíval?

Na začiatku je otázka: Ak filozofia potrebuje pomoc najmä v podobe využitia inšpirácií vedy, ktorá z prísnych vied ju dokáže poskytnúť? Je to fyzika, matematika, logika, alebo niektorá iná? Po vydaní *Principia Mathematica* sa najväčšími favoritmi stali práve matematika a logika. Matematika preto, že deliaca hranica medzi ňou a napríklad fyzikou sa stiera, základy fyzikálnych teórií – najmä po Einsteinových objavoch na začiatku storočia – majú podobu matematických výrokov, fyzika do veľkej miery *hovorí* jazykom matematiky. Viedenčania stavili na logiku, mnohí z nich sa jej venovali a dosiahli v nej nemalé úspechy – poznali jej silu a možnosti. Prečo by práve logika mala podstatnou mierou prispieť k náprave filozofie? Obsahuje logika niečo, pomocou čoho by bolo možné vyriešiť *všetky* tradičné otázky filozofie? Poskytuje logika metódu, použitím ktorej filozofi dokážu odstrániť všetky tradičné spory, ktoré ju v jej histórii, podľa názoru mnohých, diskvalifikovali? Odpoveď bola kladná, ale neúplná. Kladná preto, že postupy logiky sú jasné a dôveryhodné, neúplná preto, že to, čo chceli dosiahnuť, nie je možné dosiahnuť *iba vytvorením metódy*. „Za veľký obrat nemožno ďakovať metóde samej, ale niečomu inému, čo síce umožnila a podnietila, ale čo sa odohráva oveľa hlbšie; je to pohľad do samej podstaty logiky“ (Schlick 1968, 213). A tá je *čisto formálnou vedou*, zaujíma sa o *formu*, ktorá je nutná na to, aby sme dokázali nejaký poznatok vyjadriť, pretože koniec koncov vždy ide o to, čo a ako o niečom hovoríme. Ľubovoľný poznatok možno vyjadriť vo viacerých symbolických formách, v rôznych jazykoch. Ak však ide o skutočný poznatok, o vyjadrenie skutkového stavu, všetky spôsoby vyjadrenia nášho poznania musia mať niečo spoločné. A tým spoločným je ich logická forma. V tejto časti je Schlickov text celkom závislý od Wittgensteinovho *Traktátu*,¹⁶ jeho autora považuje za najdôležitejší zdroj vlastných postojov. „Takto je každé poznanie poznaním iba vďaka svojej forme... pri poznaní ide výlučne o formu“ (Schlick 1968, 213). To má závažné dôsledky, nakoľko sa presúvame zo sféry *schopnosti poznávania*, čo je predmetom tradičných epistemológií, do sféry celkom odlišnej, do sféry „bádania o podstate vyjadrenia“ (Schlick 1968, 213). Ak sú štruktúry skutočnosti a jazyka alebo spôsobu, ako skutočnosť v jazyku vyjadrujeme, zhodné a ak tradičná filozofia samu seba chápala ako formu jej poznávania, mali by sme byť schopní v jej projektoch požadovanú *logickú formu* objaviť. Narážame tu však na problém. A je to problém nemalý! Ak sa sústredíme na

¹⁶ Pozri *Tractatus* 2.063 – 3.01 (Wittgenstein 2003, 39-43).

bádanie o *podstate vyjadrenia*, teda na spôsob, ako sa (tradičná) filozofia vyjadruje, dostaneme sa do ťažkostí. Ukáže sa totiž, že mnohé otázky a odpovede filozofie jednoducho *nemajú zmysel*. Rozumieme im, navonok majú všetko, čo majú mať, a predsa: Po bližšom preskúmaní, nemajú to najdôležitejšie, čo by mať mali – nemajú *zmysel*. Schlick je v tomto zmysle celkom nekompromisný: „To, čo sa doteraz za také považovalo, nie sú naozajstné otázky, ale skladby slov bez zmyslu, navonok vyzerajú ako otázky, vyhovujú bežným pravidlám gramatiky, v skutočnosti však pozostávajú z prázdnych hlások, lebo porušujú hlbšie vnútorné pravidlá logickej syntaxe, ktoré odhalila nová analýza“ (Schlick 1968, 213).

Čo má k dispozícii logická analýza, že razom diskvalifikuje takmer všetko, čo sa v tradičnej filozofii považovalo za hodné úcty a chvály? Je to práve *nová analýza*, avšak nielen ona. Tá je síce *nástrojom*, ale je potrebné určiť spôsob jeho použitia. Touto optikou nazeráme na poznanie ako výraz, predstavu niečoho, ako na *opis* skutkového stavu, ktorý môže byť uskutočnený rôznym spôsobom, v rôznych jazykoch, v rôznych symbolických formách – nezávisle od toho, koľkými či akými spôsobmi vyjadruje poznanie skutkový stav, ten istý poznatok môže mať množstvo spôsobov, ktorými je vyjadrený –, pre všetky však jestvuje niečo, čo majú spoločné, a tým je ich *logická forma*. Tu sa Schlick pevne pridáva Wittgensteinovho *Traktátu*, podľa ktorého je *logická forma* „formou skutočnosti“ (Wittgenstein 2003, 2.18, 43). Dôraz na hľadanie logickej formy zobrazenia, vyjadrenia, opisu a podobne je takto súčasne „bádaním o podstate vyjadrenia“ (Schlick 1968, 213). Ak je to práve *logická forma*, ktorá spája poznanie so skutočnosťou, tak aktom, v ktorom toto spojenie môžeme demonštrovať, indikátorom, ktorým sa potvrdzuje, je *verifikačný akt*. Aj keď *expressis verbis* znenie verifikačného princípu v *Traktáte* nenájdeme, Schlick a ostatní sa zhodli na tom, že ho môžeme vyjadriť nasledovne: „Zmysel, význam výroku je daný metódou jeho verifikácie“ (Ayer 1959, 13). A všetko, čo možno povedať, možno povedať *jednoducho*, resp. ak ide o výpovede *vyššieho* rádu, sme schopní ich na *jednoduché* výpovede práve pomocou logickej analýzy preložiť. Situácia sa podstatne zjednoduší, ak si uvedomíme, že výrok má zmysel iba v dvoch prípadoch: ak je v zásade overiteľný v praxi (empirické výroky), resp. ak je *a priori* pravdivý alebo nepravdivý (napr. tautológia „Vdova je žena, ktorej zomrel manžel“). Potvrdzuje to aj W. Quine, keď hovorí: „Verifikačná teória významu sa ako heslo empiricizmu pevne uchytila... zreteľne bola prítomná v literatúre od čias Peircea... hovorí, že význam výroku je metódou jeho empirického potvrdenia či vyvrátenia“ (Quine 2005, 57). Schlick a ostatní logickí pozitivistí či empirici významu tejto zásady dobre rozumeli.

Filozofia ako kráľovná vied? V comtovskom i schlickovskom scientizme je veda konečným arbitrom pravdy. Filozofia hľadá a objasňuje zmysel tvrdení a otázok. *Pravda* (i *nepravda*) sú chápané ako vlastnosť výrokov, ktoré majú zmysel. V tomto modeli myslenia sa tradičná filozofia dostáva do problémov. Jej situácia – ak máme na mysli jej históriu – sa radikálne zmenila. V antickom chápaní filozofie „metafyzike prináležala dôstojnosť kráľovnej vied“ (Husserl 1972, 31). Comte i *nový* pozitivismus síce „filozofii takpovediac utínajú hlavu“ (Husserl 1972, 31), tradičnú metafyziku vytlačujú za okraj jej

kompetencií, no šance byť kráľovnou vied ju v nezabavujú. Veda sa v Schlickovej dobe oproti stavu, v akom bola v antike, napríklad v časoch Aristotela, zmenila. Mala by filozofia zostať nezmenená?

Schlick dáva filozofii nové určenie. Aby mohla byť oprávnená opäť tým, čím bola kedysi – *kráľovnou vied* –, je potrebné ju na túto pozíciu inaugurovať. Aké sú argumenty v prospech jej inštalácie na obnovený piedestál? A jestvujú vôbec? Schlick bol presvedčený, že jestvujú. A nielen to. Veril, že sú dostatočne presvedčivé. Filozofia vedou byť nemôže – nie je systémom poznatkov, t. j. pravdivých skúsenostných výrokov, nie je ani sumou analytických výrokov. A prečo by vôbec mala usilovať o status vedy? Aké miesto by mala medzi ostatnými renomovanými vednými odbormi? A čím by teda mohla či mala byť? – pýta sa M. Schlick. „Nuž nie je síce vedou, ale predsa len niečím takým veľkým a významným, že ju môžeme aj naďalej, ako kedysi, uctievať ako kráľovnú vied, veď nikde nie je napísané, že kráľovná vied sama musí byť vedou“ (Schlick 1968, 214). Môže sa stať *vedeckou*, ak sa veda sama stane objektom jej výlučného záujmu a ak si ako metódu zvolí logický rozbor jej pojmov, viet, teórií a dôkazov.

K tomuto názoru ho priviedla nespokojnosť s diskusiami, v ktorých išlo o určenie priority vedy či filozofie v ich vzájomnom vzťahu. Schlick striktne odmietol názor, ktorý sa v exponovanej podobe širil len celkom nedávno, v polovici 19. Storočia, a bol spájaný najmä s postojmi G. W. F. Hegela. Podľa neho „k pravde vedie akási kráľovská cesta, ktorá je vyhradená filozofom, kým vedci kráčajú po nekultivovanej a veľmi nudnej ceste experimentálnej metódy... *synoptický názor* na filozofiu, podľa ktorého filozofia je tiež veda, iba má všeobecnejšiu povahu než špeciálne vedy“ (Schlick 2006, 67), iba prehľbil zmätok, ktorého rozmery vyvolávali hlbokú nespokojnosť. A paradoxne – nielen medzi vedcami, ale aj v tábore filozofov.

M. Schlick sa usiluje určiť a ustáliť novú deľbu práce medzi filozofiou a vedou: „Pomocou filozofie sa vety objasňujú, pomocou vied overujú, vedy majú do činenia s pravdivosťou výrokov, vo filozofii ide o to, čo vlastne výroky vyjadrujú; filozofická činnosť udávať zmysel je preto alfou i omegou každej vedeckej činnosti“ (Schlick 1968, 214). Namiesto systému poznatkov – tradičná filozofia takto chápala samu seba – mení sa na systém aktov, je činnosťou, ktorej cieľom je odhaľovanie zmyslu výrokov. Podstatou novej filozofie sú akty udeľovania zmyslu a len „vďaka tomuto charakteru filozofie možno skončiť aj spor medzi systémami... až dnes ho môžeme považovať za zásadne prekonaný... už nebude potrebné hovoriť o *filozofických otázkach*, lebo sa o všetkých otázkach bude hovoriť filozoficky, t. j. s prihliadnutím na zmysel a jasne“ (Schlick 1968, 216).

Filozofia a veda si v *novom* projekte vzájomného vzťahu dokážu nájsť svoje miesto – funkcionálne možno vedu charakterizovať ako hľadanie pravdy, filozofiu ako hľadanie zmyslu a významu. Ak sa na filozofiu prestaneme pozerat' ako na sústavu výrokov, ktoré by odpovedali na *filozofické* otázky, ak si uvedomíme, že nejestvujú nijaké špecifické filozofické pravdy vyššieho rádu, nebudeme sklamaní. Ak sa v nej pokúsime nájsť činnosť ústiacu do hľadania zmyslu a významu toho, čo hovoríme, a to nielen vo vede, dostaví sa pocit uspokojenia. Ústup od pôvodných nárokov tradičnej filozofie bude plne nahradený spokojnosťou z dosiahnutia *možného* – v podobe lepšieho porozumenia spôsobu

symbolického vyjadrenia poznania, ktoré najlepšie vyjadruje schopnosti človeka a ľudstva.

Je tento *minimálny* program filozofie tým, čo od nej nefilozofická verejnosť očakáva? Korunováciu je možno ľahké ohlásiť, uznať kráľovskú pozíciu už také ľahké nie je. A ani sa tak nakoniec nestalo. S tvrdením jej konca sa poponáhľali mnohí, spomedzi najznámejších najmä K. R. Popper. Pol storočia po vzniku *Viedenského krúžku* hovorí: „Dnes už každý vie, že logický pozitivizmus je mŕtvy“ (Popper 1990, 88), a priznáva sa, že k jeho pádu aj sám nemalou mierou prispel. Je však pravda, že to, čo sa logickému pozitivizmu nepodarilo ako *systému* so špeciálnym označením, to sa predsa len podarilo mnohým jeho myšlienkam, na ktorých bol postavený. A to nie je málo!

M. Schlick bol – ak myslíme na budúcnosť filozofie, optimistom. Bol presvedčený, že jeho „názor na povahu filozofie sa v budúcnosti všeobecne prijme“ (Schlick 2006, 75). Dnes vieme, že sa tak nestalo – *k všeobecnému prijatiu* nedošlo, skôr opak je pravdou. Stopy, viditeľné a zreteľné, však zanechal. Aj preto mu prinajmenšom v dejinách kultivácie jazyka filozofie, ktorým sa obracia k čitateľovi, patrí významné miesto. Dôležitejší je však – ak myslíme na *poschlickovský* vývin filozofie a impulzy, ktoré pochádzajú od M. Schlicka – osudový tlak na užšie spojenie filozofie a vied, ktoré predstavuje významný zdroj myšlienkovvej kinetiky filozofie samej.

Filozofická tradícia (storočnicu má už za sebou), v ktorej hlavnými postavami boli G. Frege, G. E. Moore, B. Russell, L. Wittgenstein, dostáva v historiografii označenie *analytická filozofia* a „v súčasnosti je mimoriadne živá¹⁷“ (Zouhar 2010, 9). Významnou súčasťou práve tejto tradície je aj iniciatíva, ktorú aktivoval M. Schlick a ktorú rozvíjali mnohí významní filozofi, aj keď to už nemuselo byť v meste jej zrodu, teda vo Viedni a na jej univerzite.

Literatúra

- AYER, A. J. (1959): *Logical Positivism*. New York: The Free Press.
AYER, A. J. (1997): *Filozofia w XX wieku*. Warszawa: PWN.
CARNAP, R. (1968): *Problémy jazyka vědy*. Praha: Svoboda.
EINSTEIN, A. (1993): *Jak vidím svět*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
HUME, D. (1972): *Zkoumání lidského rozumu*. Praha: Svoboda.
HUSSERL, E. (1972): *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Praha: ACADEMIA.
KANT, I. (1979): *Kritika čistého rozumu*. Bratislava: Pravda.
LOGICKÝ POZITIVIZMUS. (2006): *M. Schlick. O. Neurath. R. Carnap. C. G. Hempel. H. Reichenbach. A. J. Ayer*. Bratislava: IRIS.
MONK, R. (1990): *Ludwig Wittgenstein. The Duty of Genius*. London. Vintage.

---

¹⁷ Pre úplnosť treba spomenúť, že táto tradícia má aj nemálo kritikov a odporcov. Napríklad podľa H. Putnama, ako uvádza R. Rorty, „veľká časť analytickej filozofie zdegenerovala na spory medzi rôznymi *nazeraniami* profesorov filozofie, ktoré nemajú „vôbec nijaký praktický či duchovný význam“ (Rorty 2006, 49). Ani podľa neho to však nie je *celá* analytická filozofia.

- PEIRCE, Ch. S. (1960): *Collected papers*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. Ed.: Ch. Hartshorne and P. Weiss.
- POPPER, K. R. (1990): *Unended Quest. An Intellectual Autobiography*. La Salle: Open Court.
- POPPER, K. R. (1997): *Logika vedeckého bádání*. Praha: OIKOYMENH.
- Quine, W.V. O. (2005): *Z logického hľadiska*. Bratislava: Kalligram.
- RORTY, R. (2006): *Filozofické orchidey*. Bratislava: Kalligram.
- RUSSELL, B. (1974): *History of Western Philosophy. And its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day*. London: George Allen & Unwin LTD.
- RUSSELL, B. (1992): *Problémy filozofie*. Bratislava: P and K.
- RUSSELL, B. (1993): *Logika, veda, filozofie, spoločnosť*. Praha: Libertas.
- SCHLICK, M. (1968): *Obrat vo filozofii*. In: *Antológia z diel filozofov. Logický pozitivizmus a filozofia prírodných vied*. Bratislava: Pravda.
- SCHLICK, M. (2006): *Budúcnosť filozofie*. In: *Logický pozitivizmus*. Bratislava: IRIS.
- WITTGENSTEIN, L. (2003): *Tractatus Logico-Philosophicus*. Bratislava: Kalligram.
- ZOUHAR, M. (2010): *Problémy jazyka a počiatky analytickej filozofie*. Bratislava: Aleph, edícia Noema.

František Mihina
Filozofická fakulta PU v Prešove
Katedra filozofie
Ulica 17. novembra 1
Slovenská republika
080 01 Prešov
Slovenská republika
e-mail: mihina@unipo.sk